

SPOLNO NASILJE V UPRIZORITVENI IN AV UMETNOSTI

Katarina Veselko, univ dipl. psih., Sara Pavlović Milijašević, dipl. psih. in Urška Filipič, študentka psih.

Povzetki raziskave o spolnem nadlegovanju društev ZDUS in DSI, 2021

Spolno nasilje in nadlegovanje se kažeta v različnih dejanjih, ki segajo od psihičnega spolnega nadlegovanja, neželene izpostavljenosti spolnim vsebinam, neželenih dotikov do spolnega napada. Z anketo smo želeli ugotoviti, kolikšna je izpostavljenost spolnemu nasilju v umetniškem procesu, kako se najpogosteje izvaja to nasilje, kako reagirajo opazovalci in kako reagirajo žrtve.

V naši anketi je sodelovalo 366 oseb, od tega 55% ženskega spola. Pomembno je izpostaviti tudi, da je tekom reševanja več ljudi prenehalo reševati anketo, prav tako pa so se določeni deli ankete nanašali samo na ljudi z izkušnjo spolnega nasilja.

V splošnem pa velja, da se v največji meri pojavlja psihično spolno nadlegovanje - kar 43% vprašanih je doživelo izpostavljenost nesprejemljivim šalam, zgodbam ali namigovanjem s spolno vsebino, ob kateri jim je bilo neprijetno, 40% vprašanih pa je dobilo neželene komentarje ali komplimente, ki so se nanašali na njihovo telo, videz ali oblačenje. 27% vprašanih je doživelo, da so jim osebe dale neželene ljubkovalne ali spolno sugestivne nadimke ali vzdevke, malo manj (23%) pa neželeno osvajanje in spogledovanje ali vdor v osebni prostor (z dejanji kot so približevanje, dihanje za ovrtnik, šepetanje na uho ipd.).

V nekoliko manjši meri od psihičnega, se pojavlja nadlegovanje v obliki neželenih dotikov. 29% vprašanih je doživelo neželen objem ali objem preko ramen ter naslanjanje. 24% udeležencev je doživelo neželene navidezno nenamerne ali prijateljske dotike, kot so popravljanje obleke ali las. Kar 15% udeležencev je doživelo neželene dotikanje kolen in nog.

Kot v mnogih raziskavah spolnega nadlegovanja se tudi v tej raziskavi kaže razlika med objektivnim zaznavanjem in subjektivnim doživljanjem določenega vedenja (Jogan, 2001). Neko obliko neželene spolne pozornosti je doživelo 62 % vprašanih (78% od vseh vključenih žensk in 39% od vseh vključenih moških), le 20% pa jih je pritrdilno odgovorilo na vprašanje, če imajo lastno izkušnjo s spolnim nadlegovanjem.

Problematičnost problema problematičnosti

V kar 40 % je razlog, da priče ne naredijo ničesar, ta, da tega nadlegovane osebe niso želele. Razlog, zakaj tega ne želijo je verjetno podoben temu, zakaj same ne reagirajo: ker bi bili ožigosani za nekoga, ki komplicira in je problematičen (47%), ker ima oseba, ki nadleguje, visok status (33%), ter zato, ker se to tako in tako dogaja vsem (26%). Drugi pogosti razlogi so še, da se bojijo za delo, da ne verjamejo, da bi se kaj spremenilo in da ne želijo povzročati škode napadalcu_ki. Prav tako pa se z enakimi pomisleki soočajo tudi priče, ki ne spregovorijo: 24% jih skrbi, da bi bili ožigosani za nekoga, ki rad komplicira, 24% jih ni želelo povzročati dodatnih težav nadlegovani osebi, 12% ni reagiralo, ker je nadlegovalec ugledna oseba, 12% pa jih je menilo, da se ne bi nič spremenilo.

Miselnost, da je izpostavljanje spolnega nadlegovanja »nepotrebno kompliciranje«, je stalen problem raziskovanja spolnega nadlegovanja. Ženske pogosto poročajo o neželeni spolni pozornosti, ki pa je ne označijo kot spolno nadlegovanje (Welsh idr., 2006), največkrat zato, ker se bojijo obsojanja zaradi nadlegovanja samega ali pa zaradi prijave in problematiziranja (Firestone in Harris, 1999). Prijavijo le tiste ženske, ki se ne bojijo, da bi izpadle problematične, kar ponovno kaže na razmerje moči med tistimi, ki nadlegujejo in tistimi, ki so nadlegovani. Dokler so glasovi tistih, ki nadlegovanje izvajajo, glasnejši, močnejši in pomembnejši, bo vsak, ki problem izpostavi, izpostavljen kot problematičen in s tem diskreditiran in utišan. Tako se ohranja kultura sramu, ki ohranja molk, in hkrati spodkopava pogum, ki bi odpiral neprijetne, a nujne pogovore. Ta, ki problem izpostavi, ni problematičen. Problem je problematičen; in v situacijah javnega spolnega nadlegovanja drži, da kdor ne prispeva k reševanju problema, ga soustvarja.

Razlike med spoloma

Od vseh udeleženi, ki so doživeli neko obliko neželene spolne pozornosti je bilo 25% moških in 70% žensk. Ženske so doživele kar 80 % vsega neželenega spolnega vedenja, ki smo ga zabeležili v raziskavi (več žensk je doživelo nadlegovanje in tudi doživele so v povprečju več oblik spolnega nadlegovanja kot moški). Kar 52 žensk (47% sodelujočih žensk) in 9 moških (8% sodelujočih žensk) ima izkušnjo s spolnim nadlegovanjem, o kateri so bili pripravljene spregovoriti v tej anketi, 41% žensk in 63% moških pa nima izkušnje s spolnim nadlegovanjem, čeprav je znaten delež od teh, ki trdijo, da te izkušnje nimajo, vendarle doživel vsaj eno obliko neželene spolne pozornosti, ki pa je niso označili kot nadlegovanje.

Pomembno je poudariti, da je kar v 91% je zlorabljal moški, v redkih primerih nadlegovanja s strani ženske pa je storilka bila na poziciji formalne moči.

V večini primerov udeleženci_ke kot faktor ogroženosti za to, da so tarče spolnega nadlegovanja, vidijo spol, ženske pa kot dodaten faktor nevarnosti pred spolnim nadlegovanjem vidijo tudi starost in videz. To ni presenetljivo, glede na to, da je velik delež žrtev spolnega nadlegovanja in nasilja prav žensk (Robnik, 2006). Videz pa je tisti faktor, ki je največkrat izpostavljen tudi v medijih, z različnimi izjavami tipa: "Zasluzila si je, zakaj pa je imela tako kratko krilo," ipd. Pomembno več nasilja se zgodi med mlajšimi - to je pokazala tudi naša anketa.

Spolno nadlegovanje žensk je v družbi normalizirano in pogosto del kulture. Glede na to, da je dve tretjini žensk izpostavljeno neželenim oblikam spolnega vedenja in da jih ima skoraj polovica izkušnjo s spolnim nadlegovanjem, je nujno upoštevati tudi razmerje moči med spoloma. Moški pogosto vedenj, ki jih ženske doživljajo kot nadlegovanje, sploh ne prepoznajo kot takšnih in zato je ozaveščanje problematike nujno. Moški imajo v gledališču (in družbi nasploh) pogosteje višjo moč in ugled, zato je še posebej pomembno, da moški postanejo zavezniki žensk, ki doživljajo spolno nadlegovanje, saj je manj verjetno, da bodo njihove besede prezrte ali utišane (Jogan, 2000).

Problematika neenakovrednega odnosa

Od 59 oseb, ki so v anketi poročale o spolnem nadlegovanju, jih je 25 označilo, da je nadlegovanje izvajal njihov formalno nadrejeni, 31 pa, da je šlo za sodelavca (iz istega ali drugega sektorja). Eden izmed pomembnejših razlogov, da osebe ne prijavijo nasilja, ki ga doživljajo je, da je storilec oseba, ki ima visok ugled ali status. To je bil razlog za neprijava v kar tretjini primerov. To pa se ne nanaša samo na formalno pozicijo, pač pa tudi na ugled v družbi, tako da lahko domnevamo, da gre tudi v primerih formalno enakovrednega olozaja pogosto za osebe, ki imajo več neformalne moči. Le tri

ženske so doživele nadlegovanje s strani formalno podrejene osebe (ki pa je bila v vseh treh primerih moškega spola, torej verjetno vsaj fizično močnejša).

Z razliko v moči je povezan je tudi strah pred izgubo službe, ki ga je izrazilo kar 12 % oseb, ki so doživele spolno nasilje, enak odstotek oseb se je balo, da bi prijava ogrozila priložnost za delo ali sodelovanje pri projektu. Približno 60% vprašanih je nasilje doživelo v prvih treh letih opravljanja poklica - takrat so bili mladi in neizkušeni v svojem poklicu, kar jih je postavilo v podrejen položaj proti nadlegovalcu (Robnik, 2006). Pomembnosti vere, spolne usmerjenosti, barve kože in etnične pripadnosti zaradi premajhnega števila oseb v vzorcu, nismo mogle oceniti.

12 % udeleženi v raziskavi je spolno nadlegovanje doživelo v času študija (to je več kot en študent v vsaki generaciji!), dodatnih 12% pa je bilo temu priča. Spolno nadlegovanje se v večini primerov izvaja s strani pedagoških delavcev (83%), kar je v ranljivem obdobju študija in v tem apriorno neena-kovrednem odnosu med študentom in profesorjem še posebno alarmantno. Študentje za svoj umetniški in osebni razvoj potrebujejo varno okolje, zaupanje in podporo mentorjev. Nujno je, da izobraževalne institucije sprejmejo jasno politiko obravnavanja primerov spolnega nadlegovanja študentov in upoštevajo ničelno toleranco do spolnega nasilja nad študenti in študentkami.

Ker se nakazuje trend, da spolno nasilje pogosteje izvajajo osebe na višjem položaju in z več socialne moči in ugleda, je še toliko bolj pomembno, da vsi posamezniki in tudi stanovski društvi (DSI in ZDUS) verjamejo osebi in prijavo vzamejo resno - to se zdi dober ukrep 71 % udeležencem ankete. Potrebno je tudi ločiti kakovost dela od nesprejemljivih oblik vedenja; ničelna toleranca do nasilja velja za vse, tudi za najuglednejše ter najuspešnejše. To od institucij zahteva, da postavijo varnost in tesno integriteto vseh svojih delavcev nad ugled institucije in ekonomske motive.

Nevidno, a vsem na očeh

V svetu uprizoritvenih umetnosti se večina spolnega nasilja dogaja vsem na očeh. V več kot polovici primerov (66%), ko so udeleženci_ke raziskave opisali svojo izkušnjo s spolnim nadlegovanjem ali nasiljem, s storilcem niso bili sami, pač pa so bile prisotne tudi druge osebe. Prisotni v več kot 90 % primerov niso storili ničesar. Pri vseh oblikah spolnega nadlegovanja in nasilja se kaže vzorec, da so udeleženci pogosteje bili priča kot pa, da bi to doživeli. Največ spolnega nadlegovanja se v gledališču dogaja med vajami za predstavo (40%), pogosto pa tudi med samo predstavo (17%); v avdiovizualni produkciji pa med snemanji (17%). V obeh skupinah se veliko nadlegovanja zgodi tudi med neformalnimi druženji po delu (19% v gledališču in 12% v AV produkciji) ali na gostovanjih (17%) in prireditvah (12%). Vse to so okoliščine, v katerih so običajno prisotni tudi drugi ljudje, ki pa praviloma ne reagirajo.

Od 260 oseb, ki so odgovorile na vprašanje o njihovih izkušnjah s spolnim nadlegovanjem, jih je 60 odgovorilo, da ima lastno izkušnjo, in samo 25, da so bile priča spolnemu nadlegovanju (129 jih je odgovorilo, da lastne izkušnje nimajo, 46 pa, da ne želijo odgovoriti na to vprašanje). Podatki torej nakazujejo, da osebe, ki so priča spolnemu nadlegovanju, tega morda pogosto niti ne prepoznajo. Od teh 25 oseb, ki so prepoznali, da so priča spolnemu nadlegovanju, jih četrtnina ni naredila ničesar, tretjina je poskušala prekiniti situacijo z distrakcijo, 12% (2 moška in 1 ženska) pa so neposredno konfrontirali napadalca_ko. Tretjina je nudila osebi z izkušnjo nadlegovanja psihično oporo in jo poskušala prepričati, naj nekaj naredi. Niti ena oseba pa nasilja ni prijavila pristojni osebi.

Na vprašanje, če so tudi sami kdaj povzročili komu nelagodje na opisane načine, je 13% vprašanih odgovorilo z da; od tega se to skoraj polovici takrat ni zdelo problematično. Tretjina vprašanih o tem ni prepričanih, saj niso prepoznali nelagodja.

Vse to pomeni, da bi bilo za preprečevanje spolnega nasilja bistveno, da ljudi naučimo prepoznavati različne pojavne oblike spolnega nasilja in jih spodbudimo, da kot priče intervenirajo; bodisi z neposredno konfrontacijo, distrakcijo ali pa poiščejo pomoč nekoga, čigar intervencija bo bolj verjetno uspešna (npr. nekoga, ki ima višji status in je zanj takšno posredovanje manj tvegano).

Ustvarjalnost kot izgovor za spolno nasilje

Kot že omenjeno, se veliko spolnega nasilja dogaja znotraj ustvarjalnega procesa - na vajah, med predstavo, med snemanjem. Posamezniki poročajo, da opaženega nasilja niso prijavili, ker se je dogajalo znotraj ustvarjalnega procesa, ki se kaže kot pogost izgovor za tovrstno vedenje, zaznali so ga v 30 % primerov. Pri tem je potrebno jasno poudariti, da neželeni komplimenti, nesprejemljive spolno sugestivne geste in otipavanje nimajo ničesar skupnega z ustvarjalnim procesom.

Organizacijska kultura je pomemben dejavnik spolnega nadlegovanja. V seksualno permisivnih delovnih kulturah, kar je tudi značilnost kulture uprizoritvene umetnosti, je spolno nadlegovanje normalizirano in povesakdanjeno, razumljeno kot pričakovana sestavina opravljanja poklica (Jogan, 2000); udeleženci naše raziskave pogosto navajajo kot razlog za neprijavo "ni se mi zdelo nič posebnega, saj se dogaja vsem". Ni pa ta svet v tem nobena izjema - podobno se dogaja tudi v mnogih drugih poklicnih okoljih (npr. medicina, gostinstvo ...), predvsem tistih, v katerih so moški po številu in položaju v premoči. Želimo pa poudariti, da niti ena oseba v raziskavi ni zastopala stališča, da "se je treba navaditi, da je to okolje pač tako"; obstaja torej želja po tem, da se kultura spremeni.

To je pomembno tudi zato, ker izvajanje spolnega nasilja ne vpliva zgolj na tistega, ki ga doživlja, temveč ima mnogo negativnih posledic tudi na delovni proces. Vsaka četrta oseba, ki je doživela spolno nasilje se namreč sooča z zmanjšano motivacijo za delo. Vsaka tretja oseba, ki je doživela spolno nasilje poroča o negativnem vplivu na ustvarjalnost, še več (35 %) opaža negativen vpliv na zaupanje v ekipo. Negativne posledice pa se kažejo tudi v prisotnosti in v slabšem vzdušju v ekipi (27 %), kar nakazuje na to, da se posledice prenašajo na celotno ekipo in tudi na kvaliteto dela posameznika ter ekipe. Raziskave namreč nakazujejo, da sta tako psihološka varnost kot tudi pripadnost ekipi pomembno povezani z ustvarjalnostjo, kar pa je ob doživljanju spolnega nasilja na delovnem mestu manj prisotno (Liu idr., 2013).

Zato kar 52 % udeleženi meni, da je vključevanje pogovorov o mejah telesne integritete v vse procese nujno pri boljšem spoprijemanju s spolnim nadlegovanjem v delovnem odnosu.

Zaključek

Spolno nadlegovanje je v spolno permisivni kulturi uprizoritvene in avdiovizualne umetnosti pogosto povesakdanjeno in obravnavano kot del procesa. To prepričanje je zmotno in nevarno - spolno nadlegovanje na umetniški proces vpliva izrazito negativno, zmanjšuje občutek varnosti in zaupanja v skupnosti ter pogloblja neenakosti. Raziskava je pokazala, da je neželjeno spolno vedenje zelo prevalenno, hkrati pa osebe, ki nadlegovanje doživljajo, le redko iščejo pomoč v strahu pred negativnimi posledicami. Spolno nadlegovanje ni igra, ni del tega poklica in ni stvar ustvarjalnega procesa, pač pa je nasilje in dokazovanje premoči. Pomembno je ustvariti zavedanje, da takšno vedenje ni sprejemljivo in problematizirati nadlegovanje kot tako in ne označiti žrtev nasilja kot problematičnih, ko o tem spregovorijo. Pomembno spoznanje je, da se nadlegovanje dogaja vsem na očeh in da priče na to ne

reagirajo. Priče so lahko pomemben varovalni dejavnik v situacijah, ko je nadlegovalec na poziciji formalne ali socialne moči. Postavljanje meja je namreč v tej situaciji za osebo, ki nadlegovanje doživlja, skoraj brez izjeme ogrožujoče - bodisi s stališča socialnih sankcij (označevanje za problematično), pa tudi strahu pred ekonomskimi posledicami (izguba službe, projekta, priložnosti za delo). Priča oziroma priče, posebno še tiste, ki imajo primerljiv status s storilcem, pa imajo moč, da nadlegovanje ustavijo in zavarujejo ne samo žrtve, pač pa umetniški proces kot tak in tudi celotno skupnost. Iz podatkov je razvidno, da si udeleženci želijo, da se kultura, ki nasilje dopušča in normalizira, končno spremeni, in verjamejo, da je sprememba možna in nujna. Udeleženci raziskave jasno sporočajo: "Z nami se neha."

Viri

Firestone J. M. in Harris R. J. (1994). Sexual Harassment in the U.S. Military: Individualized and Environmental Contexts. *Armed Forces & Society*, 21(1), 25–43. doi:[10.1177/0095327X9402100103](https://doi.org/10.1177/0095327X9402100103)

Jogan, M. (2000). Spolno nadlegovanje na delovnem mestu. *Teorija in praksa*, 37(3), 589–622.

Jogan, M. (2001). *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Ljubljana: FDV.

Robnik, S. (2006). *Spolno nadlegovanje na delovnem mestu kot mnogoplastni družbeni konstrukt* [Magistrsko delo]. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Welsh S., Carr J., MacQuarrie B., Huntley A. (2006). "I'm Not Thinking of It as Sexual Harassment": Understanding Harassment across Race and Citizenship. *Gender & Society*, 20(1), 87–107. doi:[10.1177/0891243205282785](https://doi.org/10.1177/0891243205282785)